

УДК 94(477)(03)+(092)

М. Мусієнко, д-р біол. наук, проф., акад. НААН України, Л. Остапченко, д-р біол. наук, проф.,
Н. Таран, д-р біол. наук, проф., Л. Бацманова, канд. біол. наук, В. Стороженко, канд. біол. наук
ННЦ "Інститут біології та медицини", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА:
СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК БІОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ (1959–1988 рр.)**

Наведено історичний нарис розвитку біологічної освіти і науки в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за період 1959–1988 рр.

Ключові слова: біологічна наука, освіта, історія.

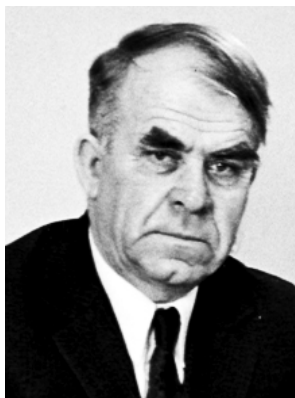
У попередніх статтях "Університет Св. Володимира – Київський державний університет: генезис біологічної науки (1833–1934)", "Київський державний університет – Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1933–1945 рр.)" та "Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1944–1959)" нами здійснено аналіз становлення і розвитку біологічної науки та освіти за перші 125 років існування нашої Alma mater [1, 2, 3].

Наступні три десятиліття – це невідомий розвиток біологічної науки й освіти, її нових напрямків, становлення наукових шкіл світового рівня на факультеті, яким керували в різні часи видатні вчені й організатори науки – декани біологічного факультету: П. Д. Харченко (1960–1964); Б. Г. Новиков (1965–1971); П. Г. Богач (1971–1972); І. І. Мазепа (1972–1974); А. В. Капля (1974–1977); В. К. Рибальченко (1978–1979); В. І. Чопик (1979–1982); М. М. Мусієнко (1982–1987); М. Є. Кучеренко (1987–2002).

Декани біологічного факультету в 1958–1988 рр.

П. Д. Харченко
(1958 – 1963)

Б. Г. Новиков
(1964 – 1972)

П. Г. Богач
(1972 – 1973)

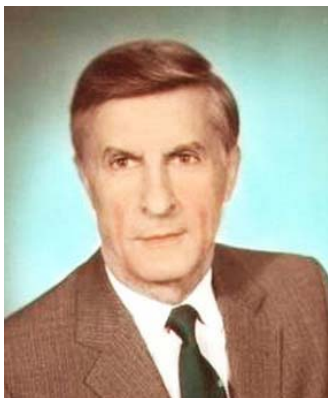
І. І. Мазепа
(1973 – 1975)

А. В. Капля
(1975 – 1977)

В. К. Рибальченко
(1978 – 1979)

В. І. Чопик
(1979 – 1981)

М. М. Мусієнко
(1982 – 1987)

М. Є. Кучеренко
(1977 – 1978,
1987 – 2002)

Професорсько-викладацький склад
біологічного факультету в 70-х рр.

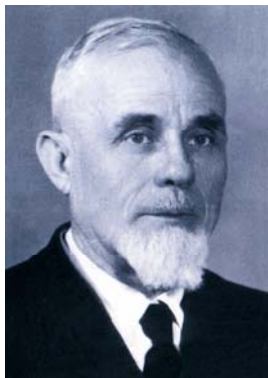

Цей період також особливо відзначився зміцненням матеріально-технічної бази факультету, зміною його структури, створенням нових кафедр, наукових і навчальних підрозділів. Зазнали змін класичні кафедри зоологічного та ботанічного циклів. Як відмічено у [3], у різні роки від кафедр зоології безхребетних та зоології хребетних відокремилися та працювали кафедри гідро-

біології, екології та зоогеографії, ентомології, іхтіології. При них були створені лабораторія арахноентомології, лабораторія екології та токсикології, лабораторія іхтіології, лабораторія біоніки та ін. Та з часом усі вони знову влилися в структуру кафедр зоології хребетних та зоології безхребетних. У цей період завідувачами кафедр зоології хребетних були О. П. Корнєєв,

О. Б. Кістяківський, Л. О. Бабенко, а кафедр зоології безхребетних – О. П. Маркевич, О. П. Кришталь та Г. Й. Щербак, яка з 1985 р. очолила кафедру зоології,

що була утворена внаслідок злиття кафедр зоології хребетних і зоології безхребетних [4].

О. П. Корнєєв
(1948 – 1965)

О. Б. Кістяківський
(1965 – 1974)

Г. Й. Щербак
(1981 – 1985)

Під керівництвом О. П. Корнєєва на кафедрі стали провідними еколого-фауністичні дослідження. В 1962 р. Олександра Порфіровича за великі наукові заслуги, затверджують у званні професора без захисту докторської дисертації. З 1965 р. він – професор-консультант кафедри зоології хребетних КДУ і багато уваги надає природоохоронній пропаганді. З 1966 р. за його ініціативи в УРСР почав проводитися місячник тиші, а з початку 1970-х рр. місцевими органами влади стали прийматися рішення щодо охорони першохвітів. 1969 р. О. П. Корнєєв став організатором студентської дружини охорони природи університету, а 1983 р. – обраний головою Координаційно-методичної ради студентських дружин України [5].

Упродовж 1965–1974 рр. кафедру зоології хребетних очолював проф. О. Б. Кістяківський. Він особисто брав участь в експедиціях на Памір, Тянь-Шань, Далекий Схід, Півн. Кавказ, Полісся, у Крим. Установив межі поширення маньчжурського і китайського орнітологічних комплексів, зібрав нові дані щодо розповсюдження рептилій та амфібій Приамур'я, запропонував метод установлення межі зоогеографічних територій. Значну увагу приділяв розвитку теорії статевого добору, зокрема дослідженню розпізнавальних ознак у забарвленні та поведінці птахів, уперше звернув увагу орнітологів на біологічне значення шлюбного поліморфізму турхатана, описав закономірності географічного розподілу орнаментальних ознак у птахів. Вивчав економічне значення птахів, питання їх використання у боротьбі зі шкідниками; міграцію й орієнтацію птахів (обґрунтував гіпотезу про біологічне значення післягніздових мандрівок для розвитку орієнтаційних здібностей), глісування та політ над океаном, зміни в орнітофауні у зв'язку з гідробудівництвом. Дослідження О. Б. Кістяківського з мисливствознавства, зокрема присвячені проблемам виготовлення й застосування штучних гнізд для водоплавних і комахоїдних птахів, які актуальні й нині. Під його керівництвом сформувались такі наукові напрямки, як орнітологія (Л. О. Смогоржевський, Л. О. Бабенко, В. А. Мельничук, В. В. Серебряков), теріологія (В. А. Межерін), іхтіологія та гідробіологія (М. Ф. Поливана, Н. К. Соломонова).

З 1974 по 1985 рр. кафедру зоології хребетних очолював доц. Л. О. Бабенко. У цей час колектив кафедри значно поповнився: 1974 р. – В. В. Серебряков, 1977 р. – С. О. Лопарев, 1979 р. – М. М. Ільєнко, 1980 р. – В. Р. Алексієнко, 1984 р. – В. П. Гандзюра, 1987 р. –

В. І. Горобчишин. Колектив кафедри продовжив дослідження орнітофауни України, а також морфологічних особливостей сенсорних систем хребетних (М. М. Ільєнко), іхтіології (В. Р. Алексієнко) та гідробіології (В. П. Гандзюра). На особливу увагу заслуговують фауністичні дослідження проф. Л. О. Смогоржевського, які стали основою до видання першого випуску "Фауни України", 1979 р. Продовжувалось вивчення міграцій птахів із метою запобігання зіткнення літаків із ними, досліджувались можливі шляхи перенесення вірусів під час міграцій. Доц. В. В. Серебряков очолив дослідження фенологічних особливостей міграції птахів, уперше в Україні організував мережу спостережних пунктів, яка працює з 1975 р. Кафедра забезпечувала викладання нормативних дисциплін "Зоологія хребетних", "Анатомія людини", а з 1977 р. – нововведеного курсу "Екологія" не лише на біологічному, а й на інших факультетах. Навчальний процес поповнився новими спецкурсами: "Вступ до теоретичної біології", "Батрахогерпетологія", "Палеозоологія", "Біологічний аналіз вод", "Рибництво" та інші.

Як ми вже відмічали у [2, 3], кафедрою зоології безхребетних упродовж 1936–1960 рр. керував О. П. Маркевич – засновник наукової школи світового рівня з паразитоценології. Учений чітко визначив предмет наукової дисципліни про об'єктивні закони життя паразитоценозів (симбіоценозів) і вільноживучих популяцій паразитів, їх функцій і ролі в екосистемах, їх значення в розвитку біосфери. Розглянувши особливості паразитоценозу, як особливої форми існування організмів у своєрідному середовищі проживання, О. П. Маркевич дійшов висновку про необхідність виділення цієї надорганізмової системи у своєрідний "мікробіоценоз". Основним глобальним завданням паразитоценології Олександр Прокопович вважав комплексне вивчення екологічної структури мікробіоценозів і екопаразитарної системи загалом. Особливу увагу він звертав на необхідність вивчення екологічної структури мікробіоценозів та інших систем із компонентами конкретних біогеоценозів [6].

Одним із його помічників була В. П. Коваль, яка працювала на кафедрі впродовж 1940–1984 рр. і створила ще одну всесвітньо відому школу з гельмінтології риб [7, 8, 9]. Упродовж багатьох років В. П. Коваль організовувала науково-дослідну роботу кафедр як заступник декана по науці, причому на громадських засадах.

Акад. О. П. Маркевич і доц. В. П. Коваль за обговоренням результатів експериментальної роботи

Упродовж 1961–1981 рр. кафедру зоології безхребетних Канівський природний заповідник очолював О. П. Кришталь – засновник кафедральної лабораторії

арахноентомології, лабораторії екології та токсикології, науково-дослідної лабораторії зоології та екології, відомий ентомолог та еколог України [10].

Проф. О. П. Кришталь веде засідання лабораторії арахноентомології

Результати його досліджень – тритомне видання "Шкідники сільськогосподарських культур і лісових насаджень" (1973–1975 рр.), за яке він отримав Державну премію УРСР за 1977 р. Професор О. П. Кришталь у співавторстві з Н. М. Міхновською, Л. П. Бучацьким, О. В. Вікторовим-Набоком, Н. Г. Дашкіною, В. П. Шереметом, І. П. Костюченком створили ефективний бактеріальний препарат для боротьби з личинками кровосисних комарів – бактокулід. За цю роботу колектив удостоєний Державної премії в галузі науки і техніки УРСР за 1987 р. Надзвичайно багато зусиль О. П. Кришталь віддав розвитку Канівського заповідника. Як відомо, 15 вересня 1951 р., відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР та наказу міністра вищої освіти СРСР № 1612, Канівський біогеографічний запо-

відник з 1 січня 1952 р. вважався ліквідованим, на його території створено Учбово-лісове господарство Київського державного університету імені Тараса Шевченка (Учлісгосп). Завдяки вченим-біологам відновлено Канівський державний заповідник площею 1035 га Постановою Ради Міністрів УРСР № 568 від 12 листопада 1968 р. Пізніше за клопотанням університету вже в 1986 р., відповідно до розпорядження Ради Міністрів УРСР N 717-Р від 22 грудня 1986 р., Канівському заповіднику передано землі Золотоніського лісгоспзагу – 510 га, Канівської ГЛМС – 480 га, радгоспу „Радянська Україна” – 4,3 га, акваторії Кременчуцького водосховища – 20 га, загалом – 1014 га. У 1987 р. затверджено Державний Акт на право користування землею, у який включено новоприєднані території; Канівський заповід-

ник завжди був і залишається навчальною і науково-дослідною базою біологічного факультету [11].

Упродовж 1955–1984 рр. на кафедрі працював проф. Б. М. Мазурмович, колом наукових інтересів якого була історія зоології. Він автор ряду монографій, навчальних посібників: "Видатні вітчизняні зоологи України" (1966), "Розвиток зоології в Україні" (1972), "Безхребетні тварини" (1974), "Практикум із зоології безхребетних" (1977), "Зоологія безхребетних. Навчально-польова практика" (1982) [5].

Тривалий час на кафедрі працювала проф. З. Ф. Ключко. Кандидатську дисертацію "Совки (*Lepidoptera, Noctuidae*) западных областей Украины" захистила у 1962 р., а докторську – "Совки подсемейства *Plusiinae* фауны СССР: (Морфо-биологическая характеристика, классификация и родственные отношения)" у 1986 р. Працювала старшим науковим співробітником (1958–1968 рр.) у лабораторії арахноентомології, доцентом (1968–1986 рр.) та професором (1986–1997 рр.) кафедри. Наукові напрямки: видовий склад та чисельність совок в умовах антропогенних біоценозів і заповідників України і Росії; екологічні особливості совок та інших метеликів, які шкодять сільськогосподарським та лісовим культурам; дослідження рідкісних та зникаючих видів метеликів. Брала участь у складанні двох видань Червоної книги України, викладала зоологію безхребетних, загальну та прикладну ентомологію, екологію, зоогеографію [4].

З 1977 р. на кафедрі працював П. Я. Кілючицький. Його наукові інтереси – вивчення мікроспоридій-паразитів кровосисних комарів фауни України.

Із грудня 1981 р. по 1985 р. кафедрю зоології безхребетних очолювала проф., лауреат Державної премії СРСР Г. Й. Щербак. З її ініціативи колектив кафедри був залучений до досліджень за новим напрямком – вивчення гамазових кліщів, зокрема кліщів родини *Rhodacaridae*. На жаль, 1985 р. за наказом Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти проведено реорганізацію деяких університетських кафедр і незважаючи на думку наукової громадськості й заслуги названих вище кафедр, їх об'єднано в одну кафедру зоології під керівництвом Г. Й. Щербак.

Як відомо [3], з 1948 по 1978 рр. кафедрю вищих рослин завідував О. Л. Липа. Упродовж 1959–1984 рр. він читав курс "Систематика вищих рослин", ряд спецкурсів із філогенії та систематики, дендрології з основами акліматизації. Як викладач вищої школи, О. Л. Липа багато уваги приділяв підготовці підручників нормативних та спеціальних курсів. Так, 1964 р. вийшла друком "Систематика вищих рослин" – перший підручник із ботаніки, написаний українською мовою; 1975 р. – підручник "Ботаніка" (у співавторстві з І. А. Добровольським), 1977 р. – "Дендрологія з основами акліматизації", 1989 р. – "Систематика вищих рослин. Лабораторний практикум" (за ред. О. Л. Липи). Викладацький штат кафедри, який сформував О. Л. Липа, складали проф. С. А. Шостаковський, доценти П. М. Береговий, П. М. Потульніцький, М. М. Прахов, старш. викл. Л. А. Карнаухова, у різні періоди – доц. П. І. Гержедович та асист. В. В. Осичнюк.

Проф. О. Л. Липа і доц. П. М. Береговий за обговоренням гербарію кафедри

Наукова робота на кафедрі в цей час зосереджується переважно на дендрологічних, геоботанічних, ресурсних дослідженнях. Протягом 60–70-х рр. поступово на кафедру приходять нові викладачі. Нову генерацію молодих асистентів складають запрошені на роботу професором О. Л. Липою три випускники кафедри: кандидати біол. наук Л. Ф. Кучерява, М. Д. Латишенко та В. А. Нечитайло, а також В. П. Погребенник. Після

О. Л. Липи, в 1978 р. кафедру очолив В. І. Чопик, який був одним із засновників національної хорологічної школи. В 1979–1982 рр. він водночас працює деканом біологічного факультету. Проф. В. І. Чопик працював зав. кафедрю до об'єднання обох ботанічних кафедр в 1985 р. у кафедру ботаніки, яку впродовж наступних шести років очолював О. О. Лаптев (1985–1991 рр.) [12].

О. О. Лаптів
(1985 – 1991)

Значно складніше в ці роки склалася ситуація з кафедрою нижчих рослин. У 1959 р. О. В. Топачевський стає директором Інституту гідробіології АН УРСР і через рік залишає завідування кафедрою нижчих рослин, хоча протягом тривалого періоду продовжує читати лекції і керувати підготовкою аспірантів. В історію розвитку теоретичної ботаніки О. В. Топачевський увійшов як вчений-філогенетик. О. В. Топачевський мав багато учнів, які створили школу, що диференціювалась за двома напрямками: гідробіологічний напрямок розвивається в Інституті гідробіології й очолює його професор О. П. Оксіюк; філогенетичний та систематичний напрямок, лідером у якому став Київський університет, очо-

лила проф. Н. П. Масюк. Топачевський передає завідування кафедрою нижчих рослин випускниці кафедри, міколог-фітопатологу доц. З. Г. Лавітській. З 1960 р. до виходу на пенсію у 1971 р. – вона завідувач кафедри нижчих рослин. З. Г. Лавітська є співавтором другого тому "Визначника грибів України", автором ряду навчальних посібників із нижчих рослин, багатьох статей. У колективі, який очолювала З. Г. Лавітська, на постійній основі викладали доценти О. І. Раєвська-Фролова, В. М. Соломахіна, старш. викл. О. П. Оксіюк, асист. Г. С. Морочковська, а за сумісництвом – професори Д. К. Зеров, О. В. Топачевський, С. Ф. Морочковський, А. М. Окснер.

В. М. Соломахіна
(1970 – 1972)

В. М. Соломахіна зі студентами

Протягом 1970–1972 рр. кафедра працювала під керівництвом в. о. завідувача, доц. Ванди Михайлівни Соломахіної, яка викладала курси мікології, фітопатології та імунітету рослин, проводила учбові практики у Канівському заповіднику та виробничі практики на Білому морі. Завдяки її зусиллям у музеї була створена найкраща та найбагатша в Радянському Союзі експозиція водоростей-макрофітів. Ця експозиція включала як зразки, отримані на замовлення В. М. Соломахіної з Антарктики, Тихого та Атлантичного океанів, так і власні її збори, зроблені під час практик на Білому та Баренцову морях. Період завідування кафедрою В. М. Соломахіної припав на час, коли пішов із життя Д. К. Зеров (1971 р.), тяжко захворів і облишив роботу на кафедрі А. М. Окснер (пішов із життя у 1973 р.), погі-

ршилось здоров'я О. В. Топачевського (помер у 1975 р.), і виникла загроза втрати наукових напрямків, за якими університет мав міжнародне визнання [13, 14]. У цих умовах відсутність у в. о. завідувача кафедри В. М. Соломахіної як ступеня доктора наук, так і здобутків у вигляді фундаментальних праць та підручників, не дала їй змоги пройти обрання на постійну посаду завідувача кафедри. Декан проф. Б. Г. Новиков запропонував аспіранту кафедри фізіології та біохімії рослин Мусієнку М. М. із вересня 1971 р. посаду асистента кафедри нижчих рослин. Пізніше у 1973 р. за конкурсом його обрано на посаду старшого викладача цієї кафедри. Рішенням Учених рад факультету й університету 1972 р. обрано д-ра біол. наук Н. П. Масюк завідувачем кафедри нижчих рослин.

Н. П. Масюк
(1972 – 1985)

Саме тоді широко відомий вчений у галузі альгології, Н. П. Масюк започаткувала новий науковий напрям – систематичні і прикладні функціонально-морфологічні та хемотаксономічні дослідження нижчих рослин. Упродовж 1971–1974 рр. такі дослідження активно розвивалися. За цей час за пропозицією Н. П. Масюк Мусієнком М. М. розроблено і вперше викладено курс "Фізіологія та біохімія нижчих рослин" для студентів, що спеціалізувалися на кафедрі. Для розробки біохімічних та фізіологічних питань цього напрямку на кафедру були запрошені фізіологи та біохіміки нижчих рослин – доц. В. І. Миронюк (у 1973 р.) та асист. Є. А. Кузьменко (1974 р.), а для поглиблення мікологічних досліджень у цій галузі та створення колекції культур грибів-мікроміцетів – міколог, доц. М. В. Гребенюк (1972 р.). У 1984 р. були прийняті доц. П. Х. Тараненко та асист. І. Ю. Костіков. Ще у 60–70-х рр. Н. П. Масюк розпочала дослідження каротиноносних зелених водоростей із роду *Dunaliella*. Продовжуючи традиції Д. К. Зерова та О. В. Топачевського, багато уваги приділяла питанням систематики та філогенії водоростей, розробила систему зелених водоростей, і на цій основі підготувала короткий визначник "Прісноводні водорості УРСР" (1984), "Водорості. Довідник" (1987). У 70-х рр. Н. П. Масюк вважає, що майбутнє систематики нижчих рослин лежить у поєднанні класичного морфологічного підходу з порівняльною цитологією та біохімією, і з цією метою, на додаток до класичних спецкурсів альгології, мікології, ліхенології, фітопатології, уводить на кафедрі нові й незвичні для ботанічних кафедр СРСР спецкурси – цитологія нижчих рослин та біохімія нижчих рослин [15]. Для збереження та розвитку гідробіологічної школи О. В. Топачевського та мікологічної школи С. Ф. Морочковського, на кафедру для читання лекцій із гідробіології та екології грибів відповідно, сумісниками запрошуються проф. О. П. Оксюк з Інституту гідробіології та проф. І. О. Дудка з Інституту ботаніки. У 1985 р. постало питання про об'єднання кафедр нижчих та ви-

щих рослин у єдину кафедру ботаніки, очолити яку пропонують Н. П. Масюк. Проте вона рішуче виступає проти об'єднання, подає у відставку і повертається до Інституту ботаніки. Завідувачем об'єднаної кафедри призначають досвідченого керівника, фахівця в галузі зеленого будівництва, директора Ботанічного саду імені О. В. Фоміна проф. О. О. Лаптева. Ще з 1982 р. він читає лекції на кафедрі вищих рослин, працюючи водночас директором університетського Ботанічного саду імені О. В. Фоміна. Протягом наступних шести років він очолює кафедру ботаніки.

Професорсько-викладацький штат кафедри з 1985 р. включав проф. В. І. Чопика, доцентів Л. Ф. Кучеряву, В. А. Нечитайла, В. М. Любченка, П. Х. Тараненка, В. М. Соломахіну, В. І. Миронюка, Ю. О. Войтюка, асистентів Є. А. Кузьменка, І. Ю. Костікова, О. В. Горб. У 1987 р. на кафедру повернувся асист. В. П. Погребенник на заміну Ю. О. Войтюка, призначеного завідувачем лабораторії екологічного моніторингу в Канівському заповіднику. У ці роки О. О. Лаптев бере участь у перспективному плануванні та створенні зеленої зони м. Києва, розробляє систему стійких ценозів зелених насаджень. На кафедрі Лаптев був керівником створеної ним у Ботанічному саду імені О. В. Фоміна наукової групи ботаніків-газонознавців, яку перевів до університету в 1985 р., і вперше при кафедрі з'явилася наукова лабораторія, яку очолював канд. біол. наук. Ф. В. Вольвач. Серед її наукових доробків – методики створення стійких трав'янистих ценозів для дернового покриття різного призначення, рекультивації порушених земель і ландшафтів за допомогою ґрунтопокривних рослин, добору стійкого асортименту деревних та чагарникових рослин [16]. В 1959 – 1980 рр. кафедру фізіології та біохімії рослин продовжував очолювати Д. П. Проценко [17, 18]. Він розгорнув масштабні дослідження з екологічної фізіології рослин за участю проф. кафедри С. Я. Мінінберг, І. П. Білоконя, Л. К. Поліщук, Л. А. Сіренко, А. В. Каплі.

Кафедра фізіології та біохімії рослин 60-х рр.

Професорсько-викладацький склад кафедри фізіології рослин у 70-х рр.

У своїй роботі вони завжди виходили з того, що фізіологія рослин займає ранг серед точних фундаментальних наук. Досліджуючи функції рослинного організму, Д. П. Проценко встановив зв'язок між морозостійкістю плодів культур, походженням сорту та умовами його вирощування, особливостями ростових процесів і тривалістю періоду спокою, водним режимом тощо. Пізніше він зосередив увагу на вивченні природи стійкості зернових культур (монографії "Зимостійкість районированных сортов озимой пшеницы УССР", 1959 р.; "Зимостойкость зерновых культур", 1969 р.). Дослідження морозостійкості та продуктивності винограду під впливом мікроелементів очолила С. Я. Мінінберг (науковці Русько О. О., Шумик С. А.),

волоського горіха — Л. К. Поліщук (науковці Лапчик В. Ф., Діброва Л. С., Заблоцька К. М.).

Наукова діяльність І. П. Білоконя присвячена дослідженню метамерної різноякісності вегетативних і генеративних органів рослин в онтогенезі, а також історії біології та фітофізіології. Після закриття кафедри генетики в 1956 р. доц. Галинська Є. Л. також перейшла на кафедру фізіології рослин із групою з вивчення біологічно активних речовин (Погоріла Н. Ф., Макаренко В. І.). Проф. Л. Я. Сіренко вперше започаткувала дослідження надзвичайно актуальної і дотепер проблеми еколого-фізіологічних основ масового розвитку синьо-зелених водоростей у водосховищах Дніпра, розробку методів контролю та регуляції їх розмноження

(Т. Л. Богданова, 1966; К. В. Монастирецька, А. П. Батрак, В. М. Козицька, І. М. Меницька, 1965–1976 рр., Н. П. Правдива, 1973–1980 рр.). Запропоновано техніко-біологічні шляхи оздоровлення водойм, розроблено нові технології використання біомаси мікродоростей для одержання кормових, технічних продуктів, лікарських речовин (монографія "Фізіологічні основи розмно-

ження синьо-зелених водоростей у водосховищах", 1972 р.). У ці роки на кафедрі відбулася поступова зміна поколінь. Колектив викладачів кафедри поповнили її кращі випускники: 1960 р. – Т. Л. Богданова, 1967 р. – О. В. Брайон, В. Г. Чикаленко, 1968 р. – П. С. Славний, М. М. Мусієнко, 1975 р. – М. Ф. Білановський, 1981 р. – Ю. Ю. Мережинський.

Колектив кафедри фізіології рослин у 80-х рр.

Підготовлено нові спецкурси та спецпрактикуми ("Флуоресцентна мікроскопія", "Цитофізіологія", "Біоенергетика рослин", "Ферментологія", "Культура мікродоростей", "Електронна мікроскопія" та ін.). До навчального процесу залучено провідних вчених АН УРСР: Д. М. Гродзинський (спецкурси "Фотосинтез", "Математичне моделювання"), Ф. Л. Калінін ("Молекулярна біологія"), Д. М. Курський ("Мембранологія"). Підготовлено і видано ряд підручників та навчальних посібників: Д. П. Проценко – 23 підручники та навчальні посібники, серед них "Фізіологія рослин" – чотири видання, "Анатомія рослин" – два видання, Л. К. Поліщук – "Патологічна фізіологія рослин з основами імунітету", 1966 р.; "Фізіологія рослин" (1971), І. П. Білокінь – "Словник-довідник із ботаніки" (1965), "Краткая история ботаники" (1968). "Ріст і розвиток рослин" (1975); Ф. Л. Калінін – "Основы молекулярной биологии" (1978); М. М. Мусієнко – "Мінеральне живлення рослин" (1986), "Корневое питание растений" (1989), П. С. Славний "Водный режим растений" (1989).

У 70-х рр. на кафедрі сформовано новий науковий напрямок – вивчення природи посухо- та жаростійкості зернових культур (Мусієнко М. М., Славний П. С., Комаренко Н. І., Таран Н. Ю., Оканенко О. А., Даскалюк Т. М.). Запропоновано методи комплексного оцінювання стійкості генотипів зернових культур ("Методические рекомендации по ранней диагностике жаростойкости сортов озимой пшеницы", 1985). Певний підсумок із цієї піонерної для екологічної фізіології проблеми підведено в монографіях "Засухоустойчивость озимой пшеницы", 1975 р., "Жаростойкость и продуктивность озимой пшеницы", 1985 р., "Биология – Продовольственной Программе", 1989 р., це і є вагомим внеском колективу кафедри у вирішення проблем посухостійкості рослин,

яка надзвичайно актуальна для України й донині. Ці дослідження здійснено в рамках виконання координаційних планів Держкомітету СРСР по науці й техніці (Постанова ДКНТ і Держплану СРСР № 527 261). Наукові розробки представлено на ВДНГ СРСР (Москва), за які М. М. Мусієнко був нагороджений золотою (1985) та срібною (1987) медалями ВДНГ СРСР. В 1985 р. він захистив докторську дисертацію із проблем жаростійкості найважливішої культури України – озимої пшениці ("Жаростойкость озимой пшеницы и ее диагностика"). У ній розкрито саме ті системи, клітини та механізми рослинного організму, які відіграють вирішальну роль в реалізації потенційних можливостей стійкості та продуктивності певного генотипу в конкретних стресових умовах (термостійкість пігмент-білково-ліпідного комплексу, динаміка вмісту нейтральних ліпідів, фосфоліпідів, стеринів, спрямованість синтезу РНК та зміни в біосинтезі поліпептидів, специфічні білки теплового шоку, білки шаперони, швидкість проходження відповідних стадій клітинного циклу, інтенсивність ростових процесів, величина енергетичного заряду аленілатної системи тощо). Експериментально обґрунтовано критерій розподілу стійкості рослин на первинну та адаптаційну компоненти, що використовується для виявлення стратегії ранжування окремих груп за ознакою їх стійкості. Розроблено математичну модель, яка дозволяє кількісно оцінювати близькість між певними сортами на основі аналізу компонентного складу запасних білків пшениці, що дає можливість оцінювати спорідненості сортів та виявляти вплив певних білкових компонентів на генетично детерміновані фізіологічні властивості сорту [19].

Фізіологія рослин цілком обґрунтовано вважається теоретичною основою сучасного рослинництва та біо-

технології рослин, тому впродовж усього часу на кафедрі постійно поєднувались фундаментальні дослідження та прикладні, зокрема за господарською тематикою, причому їхнє співвідношення змінювалося залежно від вимог часу. Їх виконавцями в різні часи були: Брайон О. В., Богданова Т. Л., Батрак А. П., Чикаленко В. Г., Лапчик В. Ф., Діброва Л. С., Мороз Т. А., Русько О. О., Шумик С. А., Комаренко Н. І., Таран Н. Ю., Оканенко О. А., Погоріла Н. Ф., Правдива Н. П., Двойнос А. М., Косян А. М., Панталієнко А. В. та ін. За розпорядженням

декана Мусієнка М. М. в 1983 р. на базі наукової групи біохімії та фотосинтезу створено науково-дослідну лабораторію "Фізіологічні основи стійкості та продуктивності рослин". Держава, світова наукова громадськість високо оцінили творчу працю Д. П. Проценка. В 1967 р. його обрано Почесним доктором Братиславського університету, а в 1969 йому присвоєно звання заслужений діяч науки УРСР.

З 1980 по 1990 р. завідувачем кафедри був А. В. Капля.

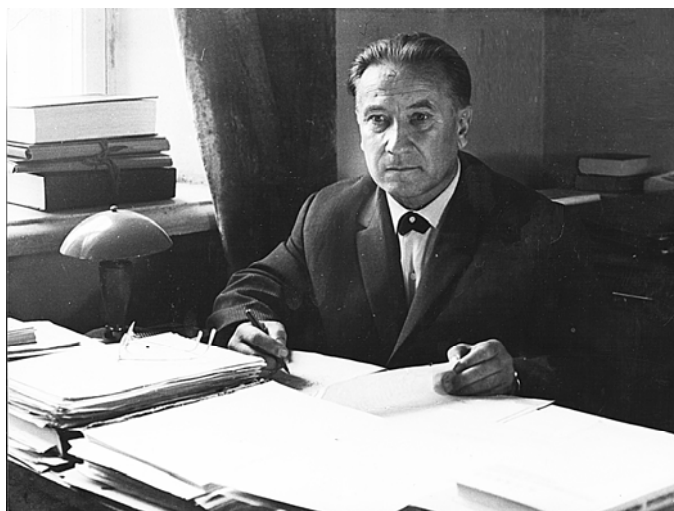

Проф. О. В. Брайон та старш. наук. співроб. Т. А. Мороз

Його наукові інтереси: фізіологічні механізми морозостійкості рослин, спрямованість дії метаболізму кореневої системи рослин в холодну пору року, механізми дії на рослини біологічно активних речовин – регуляторів росту. Під його керівництвом проведено масштабні дослідження фізіологічного ефекту дії на плоді насадження синтетичних сполук ретардантної дії (Мороз Т. А., Двойнос А. М., Панталієнко А. В., Тарнавський А. І., Косян А. М.). Установлено, що з допомогою синтетичних регуляторів росту ретардантної дії можна цілеспрямовано керувати процесами росту і плодоношення дерев з обмеженим застосуванням обрізки та можливістю формування архітеконики крони. Основні результати відображено в монографії "Фізіологія дії ретардантів на

плодові культури", вони мають важливе прикладне значення для садівництва. Плідно працювали над упровадженням можливостей флуоресцентної та електронної мікроскопії для цитофізіологічної характеристики рослинного організму О. В. Брайон та М. Ф. Білановський. На основі наукових розробок проф. О. В. Брайона видано монографію "Флуоресценція рослин" та навчальний посібник "Методика флуоресцентних досліджень". У ці роки при кафедрі відкрито філіал Інституту ботаніки АН України з метою підготовки спеціалістів у напрямках клітинної біології та генетичної інженерії рослин (Ю. Ю. Глеба) [20].

З 1960 по 1973 рр. кафедрою біохімії завідував вихованець Київського університету Євген Федорович Сопін.

Є. Ф. Сопін
(1960 – 1973)

У 1958–1961 рр. він працював професором кафедри, а з 1960 р. завідував кафедрою біохімії, витрачаючи багато зусиль на організацію навчальної та наукової роботи, виховання молодого покоління. Є. Ф. Сопін вів велику педагогічну та наукову роботу, читав нормативний курс "Біохімія", спецкурси: "Біохімія вітамінів", "Порівняльна біохімія нервово-м'язової діяльності". Учений запропонував ряд нових біохімічних методів вивчення обміну речовин. Інтенсивне впровадження методу мічених атомів та вдосконалення методів дослідження деяких сполук сприяло розгортанню досліджень з обміну ліпідів, білків, деяких компонентів аеробного окиснення, обміну нуклеїнових кислот, фосфопротеїнів, активності ферментів за різних станів організму. На основі дослі-

джень у галузі впливу іонізуючої радіації на обмін речовин проф. Сопін запропонував гіпотезу первинного механізму променевого ураження. Проведено дослідження дії штучно утворених окислюючих радикалів на фізико-хімічні властивості білків і доведено, що вони впливають на біологічні властивості фібриногену. У ці роки до роботи на кафедрі залучені її кращі випускники: з 1962 р. – Микола Євдокимович Кучеренко; з 1966 – Борис Олександрович Цудзевич; з 1972 – Олександр Миколайович Васильєв; з 1976 – Юрій Дем'янович Бабенюк, Володимир Іванович Гаврилей; з 1978 р. – Володимир Михайлович Войціцький, 1981 р. – Ольга Павлівна Матишевська, 1982 р. – Анатолій Володимирович Майданюк, 1985 р. – Людмила Іванівна Остапченко [21].

М. Є. Кучеренко
(1973 – 2004)

М. Є. Кучеренко зі співробітниками кафедри біохімії

Особливо вагомий внесок у розвиток не лише кафедри, а й біологічного факультету вніс М. Є. Кучеренко. Кучеренко Микола Євдокимович – провідний науковець у галузі радіаційної біохімії, доктор біологічних наук, професор, дійсний член НАН України, заслужений діяч науки і техніки, лауреат іменних премій, Державної премії України в галузі науки і техніки, ордена "Дружби

народів", премії імені академіка О. В. Палладіна, Заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка та віце-президент Українського біохімічного товариства. У 1965–1972 рр. М. Є. Кучеренко обіймав посаду заступника декана, а згодом і декана біологічного факультету. Після чого з 1973 по 2004 р. обіймав посаду завідувача кафедри

біохімії. З 1987 по 2002 р. удруге обіймав посаду декана біологічного факультету. Під його керівництвом створено потужну в інтелектуальному і програмно-методичному забезпеченні базу для підготовки спеціалістів-біохіміків. Крім того, проф. Кучеренко вважається засновником школи радіаційної біохімії в Україні. З 1978 по 1984 р. він працював на посаді проректора університету з навчальної роботи. Сфера наукових інтересів — дослідження процесів фосфорилування, метилювання, ацетилювання та АДФ-рибозилування різних біологічних субстратів, ролі кальцію, кальмодуліну, системи циклічних нуклеотидів у функціонуванні біологічних мембран. Протягом багатьох років вивчав механізми біологічної дії іонізуючої радіації на метаболічні процеси в організмі теплокровних. Основні наукові висновки та розробки сформульовано в монографічних виданнях "Структура та функція біологічних мембран", "Біологічне метилювання та його модифікація на ранніх етапах променевого ураження", "Основи молекулярної радіобіології", "Радіорезистентність і регуляція метаболізму нервової тканини", "Біохімічна модель регуляції активності хроматину" та ін. У 1983 р. Микола Кучеренко став лауреатом Палладінської премії за монографію "Біологічне метилювання і його модифікація у ранній період променевого ураження", яка була присвячена первинним механізмам розвитку порушень процесів біологічного метилювання в опроміненому організмі, передусім на ранніх етапах дії іонізуючого випромінювання, а також пошуку шляхів спрямованої дії на ці процеси. Також

за його ініціативи в науково-дослідних інститутах НАН України створено три філіали кафедри біохімії — молекулярної біології, радіобіології та біотехнології — із метою підготовки кадрів для нових і перспективних галузей біології. За ті роки на кафедрі підготовлено та захищено понад 50 кандидатських та 8 докторських дисертацій. В 1988 р. викладачі кафедри за підручник "Біохімія" стали лауреатами Державної премії України в галузі науки і техніки, а саме Кучеренко М. Є., Виноградова Р. П., Бабенюк Ю. Д., Васильєв О. М., Войціцький В. М., Курський М. Д., Цудзевич Б. О. [22].

В 60-х рр. значно реформувалась кафедра експериментальної біології та дарвінізму, керована Б. Г. Новиковим, де він читав нормативні курси із загальної гістології та вступ до біології. Так, з 1963 р. кафедра перейшла до принципово нового етапу розвитку як кафедра цитології, гістології та біології розвитку. Курс гістології, у зв'язку з введенням до навчального плану цитології, став курсом цитології з гістологією. Курс загальної ембріології читав О. Б. Чернишов, біології розвитку — А. М. Булдакова, дарвінізму — Г. К. Кравець. Кафедра забезпечувала цілий ряд спецкурсів: біології пост-ембріонального розвитку (Б. Г. Новиков, Ф. Т. Баймут), спецгістології (О. Б. Чернишов, Л. С. Іванова), спецембріології, цитохімії (О. В. Денисьєвський), молекулярних основ онтогенезу, експериментальної ембріології (А. М. Булдакова), цитофізіології (О. В. Данилова), методів культури тканин (Н. М. Уварова) та ін.

Проф. Б. Г. Новиков зі співробітниками

В 1965–1971 рр. Б. Г. Новиков — декан біологічного факультету, багато років був головою науково-методичної комісії з біології при Мінвузі України. Саме за його ініціативи на біологічних факультетах університетів уведено нормативний курс "Біологія індивідуального розвитку". Наукові інтереси проф. Новикова Б. Г. пов'язані з вивченням ролі гормональних факторів в ембріональному та постембріональному розвитку, досліджуються процеси розмноження та росту птахів, проводиться пошук засобів підвищення продуктивності птахів, розробляється обґрунтування принципів цілісного розмноження і підвищення яйценосності птахів. Результати наукових здобутків кафедра неодноразово представляла на ВДНГ СРСР і УРСР, Міжнародних і

Всесоюзних конгресах, з'їздах, конференціях. У 1966 р. на базі Київського університету і кафедри проведено Міжнародний симпозіум "Гіпоталамічний контроль тропних функцій гіпофіза".

В 1981 р. на посаду завідувача кафедри цитології, гістології та біології розвитку обрано доктора медичних наук, лауреата Державної премії України Вадима Максимовича Гордієнка. Багато років він очолював лабораторію патоморфології Київського НДІ ендокринології та обміну речовин імені акад. В. П. Комісаренка. Саме в цей період за цикл робіт із вивчення механізмів цитолітичної дії інгібіторів функції клітин надниркових залоз був удостоєний Державної премії.

В. М. Гордієнко
(1981 – 1997)

Тепер нормативний курс загальної цитології і гістології читав зав. кафедри В. М. Гордієнко, біологію індивідуального розвитку – С. М. Гарматіна, теорію еволюції – М. Е. Дзержинський. На кафедрі працював також проф. В. К. Рибальченко, який читав спецкурси з мембранології та радіобіології. Ряд спецкурсів розроблено вперше (патологія клітини, цитоімуннологія, радіаційна імуннологія, радіобіологія, а спецкурс із методів дослідження клітини включав 5 частин: культура тканин і клітинна інженерія, імуоцитохімія, цитохімія, методи дослідження мембран, електронна мікроскопія). Видано збірник навчальних програм спецкурсів, методичні вказівки до спецпрактикуму із загальної цитології та гістології (1986 р.), біології індивідуального розвитку (1988 р.). У 80-х рр. на кафедрі відбувся захист кандидатських дисертацій групою викладачів і аспірантів кафедри: С. М. Гарматіної (1980 р.), О. А. Кондратюк (1982 р.), М. Е. Дзержинського (1985 р.), О. Г. Ніконенка (1986 р.).

Наукові дослідження на кафедрі продовжувалися за тематикою, визначеною Б. Г. Новиковим, який залишався науковим керівником відділу фізіології розвитку НДІ фізіології імені академіка Богача. Вони були пов'язані з аналізом функціонального і морфологічного диференціювання нейросекреторної системи у різних у біологічному відношенні тварин. В 1986–1990 рр. ці дослідження були пов'язані з вивченням ролі пептидергічних і нейромедіаторних систем гіпоталамуса в контролі функцій ендокринних залоз у онтогенезі і при метастазуванні злоякісних пухлин. Їх виконавцями під керівництвом В. М. Гордієнка були доценти: Ф. Т. Баймут, С. М. Гарматіна, О. В. Данилова, М. Е. Дзержинський, Л. С. Іванова, наукові співробітники: Л. М. Пазюк, О. М. Птиця, М. О. Стеченко. Під керівництвом проф. Гордієнка В. М. на кафедрі вперше започатковано викладання нового спецкурсу "Патологія клітин". Для викладання класичних нормативних цитологічних і гістологічних курсів залучено розділи з патології органел,

клітин, тканин, ембріогенезу тощо. Наукова діяльність проф. Гордієнка В. М. полягала у вивченні нейрогуморальної регуляції ендокринних залоз на клітинному та субклітинному рівнях за умов норми і при дії різних стресорів. На кафедрі читаються нормативні курси "Загальна цитологія", "Гістологія", "Біологія індивідуального розвитку", "Теорія еволюції", численні спецкурси. Кафедрі належить провідна роль в Україні з підготовки висококваліфікованих спеціалістів-морфологів, дослідників мікро- і макроскопічної будови та функцій живих організмів. У 1988 р. В. М. Гордієнко провів велику організаційну роботу у зв'язку з переходом факультету, а отже і кафедри, у новозбудоване приміщення.

Як ми відмічали у [3] кафедри генетики і селекції на факультеті були закриті. Таке аномальне становище в генетиці не могло тривати довго. Життя брало своє і вже в 1958 р. у Новосибірську створено Інститут цитології і генетики, який очолив лідер радянських генетиків М. П. Дубинін. Там знайшли роботу і вчені з України: П. К. Шкварников, Ю. П. Мірюта, С. П. Коваленко, С. І. Стрільчук та ін. 1960 р. у Києві організовано відділ генетики рослин у Центральному ботанічному саду АН УРСР, який у березні 1963 р. переведено до складу Інституту ботаніки АН УРСР. У 1967 р. створено Сектор генетики при Академії наук УРСР, який очолював проф. П. К. Шкварников. У 1968 р. Сектор генетики реорганізовано в Сектор молекулярної біології і генетики (завідувач – проф. С. М. Гершензон), а в 1973 р. – в Інститут молекулярної біології і генетики (директор Г. Х. Мацука). Це була передумова для відновлення у Київському університеті імені Т. Г. Шевченка закритої після славнозвісної сесії ВАСХНІЛ (1948), кафедри генетики і селекції. Лише в 1963 р. роботу кафедри генетики і селекції було відновлено за активної участі доцентів П. А. Храновського та Є. Л. Голинської, які ніколи не зраджували ідеї класичної генетики. Водночас створено експериментальну базу кафедри "Жуків хутір".

П. А. Храновський
(1963 – 1967)

Є. Л. Голинська
(1970 – 1971)

До 1967 р. кафедрою керував доц. П. А. Храновський. У 1970–1971 рр. обов'язки завідувача кафедри генетики виконувала доц. Є. Л. Голинська. В 1967 р. на завідування кафедрою запрошено за сумісництвом проф. П. К. Шкварникова – завідувача Сектора генетики АН УРСР. Він залучив до роботи на кафедрі ряд науковців із Сектора генети-

ки АН УРСР – Г. Д. Бердишева, Д. М. Голду, С. П. Коваленка, П. О. Ситька, С. І. Стрільчука. У 1970 р. П. К. Шкварников залишив кафедру й рекомендував на цю посаду проф. Г. Д. Бердишева – фахівця з молекулярної генетики, котрий і очолював кафедру з 1971 по 1985 р.

Завідувач кафедри генетики Г. Д. Бердишев зі співробітниками

Співробітники кафедри та створеної при ній у 1976 р. лабораторії генетики індивідуального розвитку проводили спільні наукові дослідження з Інститутами АН України (м. Київ) із вивчення процесів старіння; із лабораторією "Біохімія хроматину" (А. Прюнель) Інститу-

ту Жака Моно (м. Париж, Франція) – із вивчення структури нуклеосоми у складі мініциклів ДНК; із Інститутом медико-біологічних проблем (м. Москва), Інститутом колоїдної хімії та хімії води АН України (м. Київ) – із вивчення медико-біологічних властивостей легкої во-

ди (зі зниженим вмістом радіоактивних і важких стабільних ізотопів водню й кисню) та її використання в умовах космосу. У 1974 р. кафедру генетики і селекції перейменовано на кафедру загальної та молекулярної генетики. Протягом 1986–1997 рр. кафедрою завідував проф. С. М. Храпунов, випускник кафедри генетики, а після його від'їзду до США – проф. С. В. Демидов, також випускник цієї кафедри [23].

Кафедрою мікробіології до 1969 р. продовжував завідувати М. М. Ротмістров [3]. За його ініціативи почав розвиватися новий напрям – вивчення антимікробної дії нових синтетичних антимікробних препаратів. Створено першу на факультеті проблемну лабораторію (керівник хімік-органік Г. В. Кулик), що займалася синтезом нових хімічних сполук (синтезовано близько 1000). У лабораторії готували свої кандидатські дисертації Н. Д. Міхновська, І. О. Василевська, Л. М. Лисенко, С. С. Ставська – майбутні доценти кафедри. Навчальний процес у різні часи поповнився новими спецкурсами: "Генетика мікроорганізмів", "Цитологія мікроорганізмів" (Бранцевич Л. Г.), "Грунтова мікробіологія" (Шевцова І. І.), "Промислова мікробіологія", "Екологія мікроор-

ганізмів", "Медична мікробіологія" (Н. Д. Міхновська), "Мікробний синтез" (Василевська І. О.), "Основи метаболізму мікроорганізмів", "Водна мікробіологія", "Геохімічна діяльність мікроорганізмів" (Лисенко Л. М.), "Клітинний імунітет", "Імунологія" (Пастер Є. У.). З 1962 р. кафедра започаткувала викладання курсу "Вірусологія" для всіх студентів-біологів, що було однією з передумов створення нової кафедри вірусології. З 1969 р. упродовж різного часу завідували кафедрою вчені, що зробили вагомий внесок у розвиток мікробіології: так, упродовж 1969–1971 рр. кафедрою керувала Білай Віра Йосипівна – український ботанік-міколог, член-кореспондент АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР. Відзначена Державною премією УРСР, премією імені Д. К. Заболотного АН УРСР. Основний напрям наукової діяльності – дослідження в галузі систематики і фізіології мікроміцетів, мікротоксикології. В 1971–1972 рр. кафедру очолював колишній аспірант цієї кафедри проф. Генадій Олексійович Нікітін, а впродовж 1972–1974 рр. обов'язки завідувача виконувала доц. Н. Д. Міхновська. Нарешті, протягом 1974–88 рр. завідує кафедрою проф. А. Ю. Вершигора.

В. Й. Білай
(1969 – 1971)

Г. О. Нікітін
(1971 – 1972)

Н. Д. Міхновська
(1972 – 1974)

А. Ю. Вершигора
(1974 – 1988)

У 1983 р. з ініціативи А. Ю. Вершигори на кафедрі мікробіології Київського університету введено спеціалізацію з імунології, а кафедра згодом отримала назву – кафедра мікробіології та загальної імунології. А. Ю. Вершигора видав підручник "Иммунология", який був одним із перших вітчизняних посібників у цій галузі. Читав нормативні курси "Мікробіологія" та "Імунологія", спецкурс "Актуальні проблеми імунології". Ним започатковано дослідження закономірностей формування імунної відповіді на стафілококові антигени. На основі отриманих результатів було захищено 5 кандидатських (В. В. Овод, В. К. Позур, Л. С. Холодна, Л. О. Михальський, К. П. Лященко) та 2 докторські ди-

сертації (Бобровник С. А., Позур В. К.). Крім того, на базі існуючої проблемної лабораторії синтетичних антимікробних речовин в 1968 р. створено лабораторію мікробіологічних та імунологічних проблем біотехнології [24].

Розвиток вірусологічної науки в Україні історично пов'язаний з Київським університетом. Саме тут, у стінах університету Св. Володимира основоположник вірусології – наш співвітчизник Д. Й. Івановський в 1903 р. успішно захистив докторську дисертацію на тему "Мозаїчна хвороба тютюну", чим офіційно підтвердив своє відкриття патогену тютюнової мозаїки, яке він зробив в 1892 р.

**Н. П. Корнюшенко
(1962 – 1978)**

**Проф. С. М. Московець вручає проф. Н. П. Корнюшенко
медаль імені Д. К. Заболотного**

В 1962 р. у Київському університеті імені Тараса Шевченка уперше в тодішньому СРСР відкрито кафедру вірусології, яка розпочала підготовку спеціалістів-вірусологів. Організатором та завідувачем кафедри вірусології була відомий вірусолог та епідеміолог, проф., доктор медичних наук Ніна Петрівна Корнюше-

нко, яка керувала кафедрою протягом 1962–1978 рр. Велику допомогу в організації кафедри внесли професори Київського університету П. Д. Харченко та М. М. Ротмістров. Активну участь у створенні кафедри брали викладачі: доценти М. К. Топчій, В. Г. Байшева, О. В. Сидоренко.

Зав. кафедрою вірусології Н. П. Корнюшенко зі співробітниками

У перше десятиріччя на кафедрі проводились наукові роботи з дослідження гетерогенності популяції вірусу грипу та її ролі в епідемічному процесі (Н. П. Корнюшенко, О. В. Сидоренко, Н. В. Тайкова, Т. Б. Гращенко, Т. П. Зеленська, Т. А. Ігнатенко). З 1978 кафедрою завідує академік НААН, АН ВШ України, д-р біол. наук, проф. А. Л. Бойко. Упродовж наступних років викладацький склад кафедри значно поповнився; 1977 р. – Дулевич Ж. А., 1978 р. – Литвинов Г. С., 1979 р. – Токарчук Л. В., 1984 р. – Кондратюк О. А., 1986 р. – Тайкова Н. В., 1988 р. – Поліщук В. П. У різні періоди на кафедрі читали курси лекцій видатні вчені-вірусологи: чл.-кор. НАНУ С. М. Московець, акад. НАНУ

С. М. Гершензон, чл.-кор. НАНУ Б. П. Мацелюх, проф. В. І. Струк, проф., чл.-кор. АМН України А. Ф. Фролов. Відвідували кафедру та читали лекції вчені з Америки, Великобританії, Німеччини та інших країн: Д. Блашкович (Словаччина), Й. Шаєффер, Л. Козлофф, Б. Альбертс (США), Д. Шпаар (Німеччина) та ін.

У роботах упродовж 1970–1980 рр. показано чутливість вірусів рослин та грипу до геліокозмичних факторів (Н. П. Корнюшенко, В. Г. Байшева, А. Л. Бойко, Н. В. Тайкова, Ж. А. Дулевич та ін.), вивчено зміни структури і функції вірусів під впливом іонізуючої радіації та постійного магнітного поля.

А. Л. Бойко
(1978 – 2004)

З 1979 р. розпочато проведення досліджень закономірностей патогенезу фітовірусних інфекцій та розробки заходів боротьби з ними з метою раціонального використання природних біоресурсів. Виявлено загальні закономірності інфекційного процесу нових, раніше не ідентифікованих в Україні, фітовірусних патогенів, що уражують хміль, соняшник, цукровий буряк, пшеницю (проф. А. Л. Бойко, старш. наук. співроб. Н. А. Князева, доц. О. А. Кондратюк, пров. наук. співроб. Л. Т. Міщенко та ін.). Академік А. Л. Бойко заснував наукову школу досліджень структури та функції вірусів за різних екологічних умов. Вірусологи університету здобули чимало цінних відомостей про властивості ряду нових вірусів соняшнику, хмелю, ефіроолійної троянди та інших культур (А. Л. Бойко, В. П. Поліщук, О. А. Кондратюк, Н. А. Князева, Г. С. Литвинов та інші, 1989 р.). Вивчаються віруси фітопатогенних бактерій (Л. В. Токарчук, Л. І. Семчук), пшениці (Л. Т. Міщенко), віруси комах, риб (А. Л. Бойко, Г. С. Литвинов, Л. П. Бучацький). Співробітниками кафедри видано підручник "Руководство к

практическим занятиям по вирусологии" (М. К. Топчій, Н. П. Корнюшенко, 1975 р.), посібник "Вирусы и вирусные заболевания хмеля и розы эфиромасличной" (А. Л. Бойко, 1976 р.), "Екологія вірусів рослин" (А. Л. Бойко, 1990 р.). На базі кафедри проведено декілька науково-практичних конференцій: "Вірусологія народному господарству" (1987 р.); "Біоресурси та віруси" (Шацьк, 1988 р.). Саме життя гостро поставило проблему вдосконалення структури вищої школи. Вірусологи університету плідно працюють над сучасними завданнями підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів та висококваліфікованих наукових кадрів на основі нових наукових звершень.

Як відомо [25], упродовж 1933–1964 рр. завідувачем кафедри фізіології людини і тварин був А. І. Ємченко. Наукова робота на кафедрі в цей час велась у декількох напрямках: фізіологія серця, травлення, електрофізіологія, вища нервова діяльність. Після А. І. Ємченка кафедру фізіології людини і тварин очолювали П. Д. Харченко (1964–1973 рр.), П. Г. Богач (1973–1979 рр.), В. Д. Сокур (1979–1985 рр.), В. О. Цибенко (1985–1993 рр.).

П. Д. Харченко
(1964 – 1973)

П. Г. Богач
(1973 – 1979)

В. Д. Сокур
(1979 – 1985)

В. О. Цибенко
(1985 – 1993)

Основним напрямом наукових досліджень Павла Дмитровича Харченка була фізіологія ВНД [26]. Під його керівництвом одержано експериментальні дані щодо аналітико-синтетичної діяльності мозку птахів, кролів, собак, які розширили уявлення про історичний розвиток і вдосконалення діяльності головного мозку. Результати цих досліджень узагальнено в монографії "Западывающие условные рефлексы" (1960 р.). Не полишає його і давній інтерес до дослідження механізмів регуляції діяльності серцево-судинної системи. Під керівництвом П. Д. Харченка у 1965–1973 рр. на кафедрі фізіології успішно продовжуються дослідження ролі гіпоталамуса в регуляції діяльності серця, судинного тону (В. О. Цибенко), процесів утворення лімфи, лімфообігу (В. П. Глаголев). До досліджень регуляції сталості фізико-хімічних властивостей і хімічного складу крові та лімфи, як і до навчального процесу, Харченко залучає нових вихованців університету, які закінчили аспірантуру: Л. М. Пономаренко (1966 р.) та Л. Г. Томіліну (1967 р.), у подальшому доцентів кафедри. У 1970 р. на посаду доцента кафедри зараховано Г. М. Чайченка, який працював у відділі біофізики НДІ фізіології, а потім на цій самій кафедрі. Разом із П. Д. Харченком він займався фізіологією ВНД й успішно працював у цій галузі всі наступні роки.

Поряд із науковою роботою П. Д. Харченко надавав великої уваги педагогічній роботі, підготовці молодих спеціалістів у галузі фізіології. Він написав підручник "Фізіологія вищої нервової діяльності", який було видано вже після його смерті. П. Д. Харченко працював також заступником проректора з навчальної роботи, був заступником, а далі і деканом біологічного факультету. Як декан факультету доклав багато зусиль до створення нових кафедр і лабораторій (вірусології, біофізики, генетики), а як завідувач кафедри фізіології – до поліпшення її навчально-матеріальної бази.

У 1973 р. Петро Григорович Богач переходить на посаду завідувача кафедри фізіології людини і тварин, на якій ще в 1939 р. почалась його університетська біографія. На цей час П. Г. Богач був і проректором університету, і науковим керівником кафедри біофізики та Інституту фізіології, який очолював багато років, тому він прекрасно розумів, що обидві його кафедри й інститут становлять нерозривне ціле. Наукова діяльність проф. П. Г. Богача надзвичайно багатогранна. Вона розпочалась в галузі фізіології травлення і стала невід'ємною частиною всього його життя. Другий напрямок його досліджень пов'язано з виявленням ролі гіпоталамуса, лімбичних структур і кори в регуляції вегетативних функцій. Третій напрямок – дослідження електрогенезу м'язових і секреторних клітин, біофізики м'язових скорочень – розвивався більше 15 років. Заслугою

П. Г. Богача є впровадження в наукові дослідження НДІ фізіології нового напрямку – біофізики м'язів. Ним організовано дослідження біохімічних і біофізичних властивостей скоротливих білків. Представниками школи Богача зроблено значний внесок і в розробку питань електрофізіології. Упродовж 80-х рр. XX ст. увага П. Г. Богача була зосереджена на вивченні електрогенезу м'язових і секреторних клітин та біофізики м'язового скорочення. Безпосередньо на кафедрі фізіології Богач поставив питання про об'єднання всього колективу навколо єдиної наукової проблеми "Гіпоталамічні механізми регуляції рівня цукру крові й участь у них печінки, травної і серцево-судинної системи", до розробки якої було залучено майже весь колектив кафедри (П. Г. Богач, В. П. Глаголев, В. Д. Сокур, В. О. Цибенко, Л. М. Пономаренко, Л. Г. Томіліна).

Проф. Богач приділяв належну увагу й навчальному процесу. Особисто П. Г. Богач читав курс біофізики, окремі розділи загального курсу фізіології та спецкурси. П. Г. Богач уперше в історії кафедри фізіології увів господарську наукову тематику, підібрав досить численний колектив виконавців, організував відповідні лабораторії. Результати розробок мали теоретичне і практичне значення, одержано чимало авторських свідоцтв і патентів на винаходи, а, крім того, надходили додаткові кошти для зміцнення матеріальної бази кафедри. У 1972 р. П. Г. Богача обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а 1978 – академіком АН УРСР. З 1978 р. він обіймав посаду академіка-секретаря відділення біохімії, фізіології та теоретичної медицини АН УРСР, а, крім того – першого проректора університету.

Така зайнятість змусила П. Г. Богача передати повноваження завідувача кафедри своєму вихованцю доц. В. Д. Сокуру, який закінчив аспірантуру у проф. А. І. Ємченка, в 1974 р. повернувся на кафедру фізіології Київського університету і в 1979 р. став її завідувачем. Його наукова діяльність упродовж усіх років пов'язана із проблемами фізіології травлення та обміну речовин. Крім того, також разом із Богачем П. Г. розроблено методику вживлення багатополосних електродів у гіпоталамус тварин (1969 р.). У 1981 р. В. Д. Сокур як завідувач кафедри стає і науковим керівником кафедральної теми "Дослідити взаємодіяння ендокринної діяльності підшлункової залози і процесів глікогену-глікогенолізу в печінці при подразненні гіпоталамічних структур, які регулюють рівень цукру у крові" (В. Д. Сокур, В. О. Цибенко, Л. М. Пономаренко, Л. Г. Томіліна, А. О. Кірін, В. О. Мотузний, В. І. Роїк, П. І. Янчук). В. Д. Сокур приділяв також велику увагу методичній роботі на кафедрі й більше 15 років очолював науково-методичну комісію факультету. Під його керівництвом введено і ряд інновацій у технологію нав-

чання. Як викладач В. Д. Сокур багато років читав загальний курс фізіології людини і тварин для студентів-біологів стаціонару та спецкурси з фізіології травлення і основ патологічної фізіології, лекції з анатомії та еволюції нервової системи для психологів, а також вів спецпрактикум з експериментальної хірургії. Спецкурси в цей час читали провідні викладачі кафедри: доценти В. П. Глаголев ("Фізіологія аналізаторів"), В. О. Цибенко

("Фізіологія крові та кровообігу"), Г. М. Чайченко ("Фізіологія ВНД"), Л. М. Пономаренко ("Фізіологія ЦНС"), Л. Г. Томіліна ("Порівняльна фізіологія"), А. О. Кірін ("Фізіологія праці"). Крім штатних викладачів, на кафедрі в різний час працювали доктори наук, співробітники різних наукових закладів, які читали спецкурси (В. А. Березовський, С. Д. Гройсман, А. Ф. Косенко, І. С. Магура, Б. Є. Єсипенко, М. Д. Тронько та ін).

Доц. В. Д. Сокур на лабораторному занятті зі студентами-фізіологами

З 1985 р. посаду завідувача кафедри фізіології обіймав Всеволод Олексійович Цибенко. У 1965–1966 рр. він пройшов наукове стажування в університеті м. Сієни (Італія). У науково-дослідній роботі кафедри під його керівництвом виділилося два напрями: фізіологія вісцеральних систем – дослідження ролі пептидних гормонів у регуляції кровопостачання, дихання і вуглеводного обміну печінки (В. О. Цибенко, В. Д. Сокур, Л. М. Пономаренко, Л. А. Підгорна, П. І. Янчук) та фізіологія ВНД людини – дослідження ефективності навчання студентів і школярів залежно від індивідуально-

типологічних властивостей їхньої нервової системи (Г. М. Чайченко, Л. Г. Томіліна, А. О. Кірін, В. О. Мотузний).

З 1982 р. при кафедрі існувала лабораторія фізіологічної кібернетики та психофізіології. Наукові дослідження лабораторії велися в напрямі вивчення механізмів формування і корекції психофізіологічних станів організму людини в нормі та при функціональному перенапруженні.

У науково-дослідному інституті фізіології Київського університету і на кафедрі фізіології не тільки безпосередні учні П. Г. Богача займалися розробкою питань гіпоталамічної регуляції.

Акад. НАН УРСР П. Г. Богач зі співробітниками та учнями

Так, під керівництвом чл.-кор. АН УРСР А. І. Ємченка В. О. Цибенко вивчав гіпоталамічну регуляцію серцево-судинної системи, В. П. Глаголев – лімфообігу.

Г. М. Чайченко під керівництвом П. Г. Богача охарактеризував повільні електричні хвилі та пікові потенціали в тонкій кишці. Досліджено механізм зв'язку електричної та скоротливої активності гладком'язових тканин. Учений підтвердив, що збудження по гладком'язо-

вій тканині передається шляхом розповсюдження струмів дії або локальних струмів зі збудженої ділянки на незбуджену через ділянки їх з'єднання між собою. Неабиякий інтерес викликала монографія П. Г. Богача та Л. В. Решодько, присвячена машинному моделюванню активності гладком'язових волокон. Це був новий методологічний прийом, що дозволяв розглядати клітини гладком'язової тканини як клітинні автомати.

Українська фізіологічна еліта Київського університету середини ХХ ст.

Працюючи деканом біологічного факультету (1971–1972 рр.), проректором із навчальної роботи (1972–1976 рр.) і першим проректором університету (1976–1978 рр.), він зробив суттєвий внесок у подальше удосконалення навчального процесу. Його учні не тільки продовжують розвивати започатковані П. Г. Богачем

наукові напрями, а й створювати свої напрями досліджень і наукові колективи [26].

Кафедру біофізики створено в 1963 р. при безпосередній участі проф. П. Д. Харченка, який на той час був деканом біологічного факультету. Він став і першим її завідувачем.

Д. М. Гродзинський
(1964)

Однак, у зв'язку з переходом проф. П. Д. Харченка в 1964 р. на посаду завідувача кафедри фізіології людини і тварин, кафедру біофізики очолив проф. Дмитро

Михайлович Гродзинський. Викладачами кафедри на той час були в. о. доц. К. І. Несен, та асист. В. Л. Зима. Д. М. Гродзинський розробив програму і почав читати

курс біофізики (розділи біологічної термодинаміки і фотосинтезу). Він сформував і першу наукову тематику. Проте вже в кінці 1964 р. кафедру очолив проф. Петро Григорович Богач, який розробив нову програму з біофізики і викладав цей нормативний курс протягом наступних десяти років. П. Г. Богач завідував кафедрою з 1964 по 1973 р., а науковим керівником залишався і в наступні роки. У 1965 р. він організував на базі Інституту фізіології університету науковий відділ біофізики, який став невід'ємною складовою частиною кафедри, її навчальною і науковою базою. Із метою поглибленого вивчення механізмів моторної функції травного тракту та електрогенезу у клітинах гладеньких м'язів П. Г. Богач започаткував на базі кафедри і відділу біофізики, новий напрямок фундаментальних досліджень, пов'язаний із вивченням клітинних, трансмембранних і молекулярних механізмів м'язового скорочення. До цієї роботи в різні роки він залучив спеціалістів різного профілю, серед яких були фізик В. Л. Зима, радіофізик В. І. Мірутенко, хімік М. С. Мірошніченко, біохімік В. Ю. Соколова і В. М. Данилова, біофізики В. К. Рибальченко, Т. Л. Давидовська, А. М. Шаховський, фізіологи Г. М. Чайченко і Л. В. Решодько, В. В. Кальниш. Після закінчення Московського державного університету з фаху "біофізика" в 1966 р. викладачами кафедри біофізики працювали М. О. Кочур і В. К. Рибальченко. На кафедру прийшли також Л. В. Решодько, Г. М. Чайченко, В. І. Мірутенко, М. Д. Зозуля.

Викладачами кафедри розроблено програми двох нормативних курсів "Біофізика" (П. Г. Богач, В. Л. Зима) і "Математичні методи в біології та програмування на ЕОМ" (Л. В. Решодько, М. Д. Зозуля) та ря-

ду спецкурсів: "Радіоелектроніка" (В. Л. Зима), "Молекулярна фотобіологія" (В. Л. Зима), "Біофізика м'язового скорочення" (Г. М. Чайченко, В. Л. Зима), "Біофізика органів відчуття" (В. Л. Зима), "Радіобіологія" (В. І. Мірутенко), "Біофізика нуклеїнових кислот" (М. С. Мірошніченко), "Біофізика мембранної проникності" (В. К. Рибальченко), "Структура і функції мембран" (В. К. Рибальченко), "Біокібернетика" (Л. В. Решодько). У цей період створено спецпрактикуми: "Радіоелектроніка", "Спектральні методи дослідження", "Математичне моделювання біологічних систем".

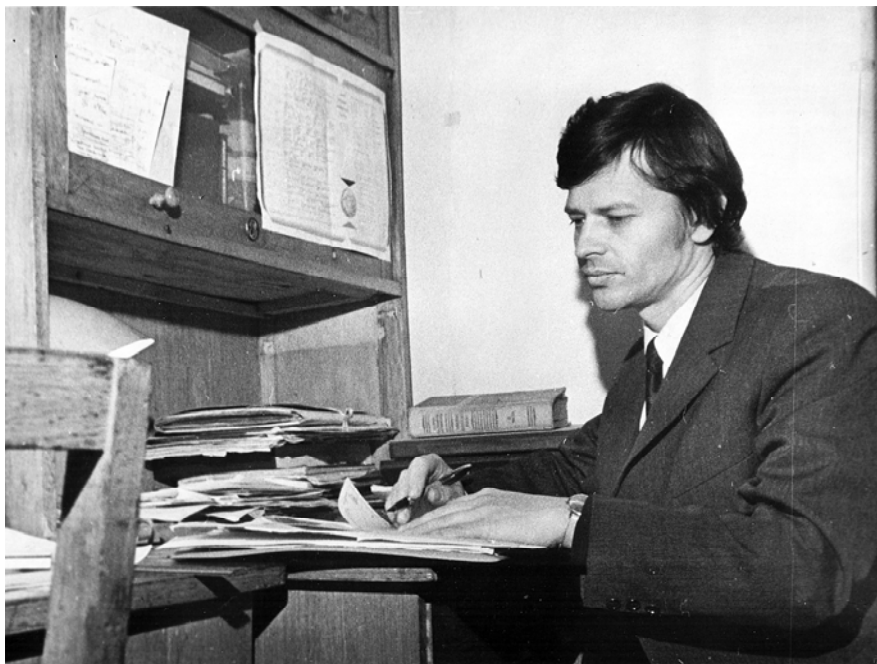
З 1966 р. для читання спецкурсів запрошуються провідні наукові співробітники НАН України: д-р біол. наук І. С. Магура ("Біофізика нервової клітини"), д-р хім. наук С. Б. Серебряний ("Фізика і хімія білків"), кандидати фізико-математичних наук Ю. Г. Антомонов ("Математичне моделювання біологічних систем") і В. І. Данілов ("Біофізика мутагенезу"). В 1978 р., після захисту кандидатської дисертації асистентом, а через деякий час і доцентом кафедри стала Т. Л. Давидовська (спецкурси: "Електробіофізика" і "Біофізика сенсорних систем"). Л. В. Решодько в ці роки активно співпрацював з В. В. Кальнишем із питань моделювання скоротливої активності гладеньких м'язів. В 1977 р. вийшов із друку посібник – П. Г. Богач, Л. В. Решодько, В. В. Кальниш "Программирование и работа на ЭВМ "Промінь" и "Мир"", а в 1979 р. – монографія – П. Г. Богач і Л. В. Решодько "Алгоритмические и автоматные модели деятельности гладких мышц". В. І. Мірутенко в співавторстві з М. Є. Кучеренком опублікував навчальний посібник "Основи молекулярної радіобіології" (1977 р.).

М. Ф. Шуба
(1984 – 1994)

В 1973 р. у зв'язку з переходом проф. П. Г. Богача на кафедру фізіології людини і тварин кафедру біофізики очолив його вихованець Валентин Леонідович

Зима, який в 1982 р. захистив докторську дисертацію, в 1985 одержав звання професора. З 1979 р. він став і науковим керівником колективу кафедри.

В. Л. Зима
(1973 – 1984)

У 70-х рр. на кафедрі . розроблено п'ять нових спецкурсів, які відображають молекулярні механізми життєвих процесів, а саме: "Молекулярна фотобіологія" (доц. В. Л. Зима), "Біофізика нуклеїнових кислот" (старш. викл. М. С. Мірошніченко), "Структура і функції білків" (старш. викл. Мірошніченко М. С.), "Біофізика фотосинтезу" (старш. викл. С. М. Кочур), "Біофізика м'язового скорочення" (доц. В. Л. Зима), "Електронна мікроскопія" (доц. М. О. Кочур).

Наукова тематика колективу була присвячена вивченню молекулярних механізмів роботи скоротливого апарату гладеньких і скелетних м'язів, електричних процесів на мембранах гладеньком'язових клітин, моделюванню скоротливих процесів скорочення-розслаблення гладеньких м'язів. Важливе значення для розуміння механізму скорочення і розслаблення гладенького м'яза мають дослідження електричної і механічної активності гладеньких м'язів (М. Ю. Клевець, В. К. Рибальченко, З. Д. Скрипнюк, Ф. В. Бурдига). Важливі дані отримано при дослідженні впливу магнітного і НВЧ полів (довжина хвилі 12,6 см) на електричні параметри нервових і м'язових клітин (В. І. Мірутенко, Т. Л. Давидовська). На кафедрі проводилися госпдоговірні роботи (технічний зір, нейросітка, штучний м'яз) із метою розробки універсальних систем управління біотехнічними комплексами (А. Д. Рябінін, Л. Й. Вайнерман, Р. В. Ляховецький). В 1982 р. на кафедрі прийшов на посаду асистента В. В. Ганчурін. В 1989 р. він став доцентом і почав читати спецкурси: "Біофізика фотосинтезу" та "Електронна мікроскопія". У 80-х рр. виконано більше десяти госпдоговірних тем, зокрема, 1983 р. – "Исследование, разработка и изготовление унифицированных элементов и системы управления для локальных технологических процессов" (договір із "п/я А-1813", Москва, наук. кер. – д-р біол. наук В. Л. Зима). Розроблено функціональну схему універсальної системи управління робота для локальних

технологічних процесів. В 1985 р виконано дві госпдоговірні теми: "Разработка и создание математической модели блока обработки информации для системы контроля и сортировки специзделий" (договір із "п/я А-1813", наук. кер. – проф. В. Л. Зима). Вирішено завдання зі створення і впровадження у виробництво замовника математичних моделей і програмного забезпечення систем інваріантного розпізнавання одновимірних і двовимірних образів.

В 1984 р. кафедру біофізики за сумісництвом очолив проф. Михайло Федорович Шуба, який багато років завідував відділом нервово-м'язової фізіології в Інституті фізіології АН України імені академіка О. О. Богомольця.

В 1987 р. докторську дисертацію захистив Л. В. Решодько. Активізувалася видавнича діяльність кафедри вийшли друком монографії: В. І. Скок, М. Ф. Шуба "Нервно-мышечная физиология", 1986 р.; М. Ф. Шуба, Н. Г. Кочемасова "Физиология сосудистых гладких мышц", 1988 р.; в 1988 р. видано підручник "Биофизика" для університетів – П. Г. Костюк, Д. М. Гродзинський, В. Л. Зима, І. С. Магура, Е. П. Сидорик, М. Ф. Шуба. Автори його в 1992 р. були відзначені Державною премією України з науки і техніки.

У 80-х рр. факультет став навчально-методичним та науковим центром для підвищення кваліфікації викладачів та науковців вузів України. На факультеті відкриваються нові спеціалізації – молекулярна біологія, радіобіологія, генна інженерія. Із метою зміцнення співробітництва з науково-дослідними інститутами АН УРСР з ініціативи Ради факультету вперше в університеті підписано договори для проведення тривалої стажерської практики студентів IV–V курсів. Керівництво практикою здійснювалось досвідченими науковцями академічних інститутів та викладачами, які мали можливість визначати у студентів ступінь набутих знань за програмами, розробленими кафедрами факультету та погодженими з Інститутами АН.

Ректор М. У. Білий, академік-секретар відділу біології АН УРСР А. М. Гроздинський і декан М. М. Мусянко на засіданні вченої ради факультету з нагоди підписання договору про співробітництво з АН УРСР

Кожен студент поквартально звітує про свою роботу на засіданні відділу інституту у присутності представників кафедр, а в кінці практики – на засіданні кафедри з обов'язковим залученням представників відділу Інституту АН. За цей час студенти працюють на лаборантських посадах, самостійно виконують усі обов'язки по обраній ними спеціальності, одержують

необхідні виробничі навички і методики досліджень в обраній ними галузі науки. Це дало можливість визначити у студентів ступінь набутих знань і практичних навичок, їх закріплення й уміння використовувати в реальних виробничих умовах. Поряд з успішністю це було основним важелем при розподілі на роботу після закінчення навчання.

Викладачі біологічного факультету на демонстрації

Особлива увага в навчальних планах надавалась вивченню курсів хімічного циклу, адже випускники одержували диплом біолога певної спеціальності та викладача біології і хімії. Студенти на перших курсах проходили практику з ботаніки і зоології в Канівському державному заповіднику, де створено всі умови для вивчення біології рослин і тварин безпосередньо в

природних умовах. Навчально-виробнича і переддипломна практики організовано в науково-дослідних інститутах УРСР, Братиславському, Дебреценському, Лейпцігському університетах, у заповідниках Кавказу, пустелях Середньої Азії, у горах Алтаю і Тянь-Шаню на Далекому Сході, Японському, Баренцовому, Білому та Чорному морях.

Перша закордонна практика студентів біологічного факультету під керівництвом М. Є. Кучеренка та В. П. Коваль (Чехословаччина, 1966 р.)

За матеріалами цих практик готувалася більшість курсових та дипломних робіт. Значна частина таких робіт виконувалася на базі Ботанічного саду імені О. В. Фоміна, зоологічного та ботанічного музеїв, НДІ фізіології та наукових лабораторіях факультету.

На п'ятому курсі студенти проходили педагогічну практику в середніх школах, набуваючи педагогічної майстерності [27, 28].

Студенти беруть участь у роботі студентського наукового товариства, залучаються до кафедральних наукових гуртків, кращі їх роботи представляються на Рес-

публіканські та Всесоюзні конкурси. Випускники факультету розподілялися на роботу в науково-дослідні та виробничі установи біологічного, медичного, сільсько-господарського профілю, учителями середніх шкіл і технікумів. Студенти, які одержали диплом із відзнакою, або відмічені за успіхи в науковій роботі, продовжували навчання в аспірантурі.

Весь колектив успішно виконував Постанови Ради Міністрів СРСР щодо виконання Продовольчої програми СРСР, розвитку фізико-хімічної біології та біотехнології.

Декан біологічного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, проф. М. М. Мусієнко розповідає Першому секретарю ЦК КПУ В. В. Щербицькому та його колегам про внесок біологів навчального закладу у виконання Продовольчої програми СРСР (1984 р.)

Вагомий внесок у досягнення університету вніс колектив біологічного факультету. Уперше в його історії досягнення колективу факультету впродовж 1984–

1985 рр. представлено в експозиціях павільйону "Наука" ВДНГ СРСР (Москва), а їх авторів відмічено золотими, срібними та бронзовими медалями.

До святкування 150-річчя біологічний факультет підготував виставку своїх досягнень, яку відвідали перші керівники держави на чолі із Першим секретарем ЦК КПУ В. В. Щербицьким. У ході зустрічі з керівниками держави ректор М. У. Білий, декан М. М. Мусієнко звернулись із проханням щодо необхідності поліпшення матеріально-технічної бази кафедр і лабораторій шляхом будівництва окремого корпусу біологічного факультету. Як результат, держава цілеспрямовано виділила 4 млн крб на його планування і будівництво. Проекту-

вання корпусу здійснено під керівництвом Народного архітектора СРСР та УРСР Вадима Євстахійовича Ладного. Упродовж 1984–1987 рр. колектив факультету був залучений як до проектування, так і, особливо, до його спорудження. За розпорядженням декана створено трудовий штаб (заступник декана В. В. Серебрякова, доц. В. К. Позур та асист. В. П. Погребенник), які впродовж усіх років будівництва організовували допоміжну роботу співробітників та студентів у процесі будівництва.

Народний архітектор СРСР та УРСР В. Є. Ладний та його творіння – корпус біологічного факультету

У травні 1988 р. факультет переїхав із головного навчального червоного корпусу, де працював упродовж попередніх 154 років, до новозбудованого. У результаті всі кафедри отримали необхідні аудиторії і лабораторії для навчального процесу та науково-дослідної роботи, розпочався новітній етап в історії розвитку біологічної науки й освіти в Київському університеті.

Список використаних джерел:

1. Університет Святого Володимира – Київський державний університет: генезис біологічної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1834–1933) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран та ін. // Вісн. Київ. національного ун-ту. Біологія. – 2014. – № 66. – С. 5–14.
2. Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1933–1945 рр.) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран та ін. // Вісн. Київ. ун-ту. Біологія. – 2015. – № 69. – С. 5–14.
3. Київський державний університет – Київський ордена Леніна державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1944–1959 рр.) / М. Мусієнко, Л. Остапченко, Н. Таран та ін. // Вісн. Київ. ун-ту. Біологія. – 2017. – № 73. – С. 5–17.
4. Киевский университет: Документы и материалы (1834–1984) / Киевский университет им. Т. Г. Шевченко. – К.: Вища шк., 1984.
5. Мазурмович Б. М. Розвиток зоології на Україні / Б. М. Мазурмович. – К.: Київський університет. – 1972. – 193 с.
6. Академік Олександр Прокопович Маркевич: Життя і діяльність / відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К.: Наук. думка, 1999. – 192 с.
7. Маркевич О. П. Наука і наукові працівники в КДУ за 112 років його існування (1834–1946) / О. П. Маркевич // Наукові записки КДУ ім. Т. Г. Шевченка. – 1946. – Т. 5, № 1. – С. 21–42.
8. Мазурмович Б. М. Вклад учених Київського університету у розвиток зоології у XIX і на початку XX ст. / Б. М. Мазурмович // Пр. біолого-грунтознавчого ф-ту КДУ ім. Т. Г. Шевченка. – 1954. – № 11. – С. 24–43.
9. Корнеев В. А. Вера Павловна Коваль (17.10.1917–11.11.2006). / В. А. Корнеев // Вестн. зоології. – 2007. – 41(6). – С. 565–566.
10. Корнеев В. О. Олександр Пилипович Кришталь (1908–1985): до сторіччя від дня народження / В. О. Корнеев // Вестн. зоології. – 2008. – 42(6). – С. 567–568.
11. Кришталь О. П. Канівський біогеографічний заповідник / О. П. Кришталь // зб. пр. Канівського біогеографічного заповідника. – 1947. – Т. 1, № 1). – К.: Вид-во КДУ. – 154 с.
12. Нариси історії біологічного факультету / В. І. Чопик, Б. О. Цудзевич, М. Є. Кучеренко та ін. – К.: Фітосоціоцентр. – 2004. – 276 с.
13. Білокінь І. П. Академік Дмитро Костянтинович Зеров (до 60-річчя з дня народження) / І. П. Білокінь // Наук. зап. Київ. ун-ту. Тр. біол. ф-ту. – 1956. – Т. 15, № 11. – С. 163–168.
14. Белоконов И. П. Основные вехи жизни и деятельности Д. К. Зерова / И. П. Белоконов. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 7–23.
15. Гамалія В. М. Розвиток мікології та фітопатології в Київському університеті у другій половині XIX століття / В. М. Гамалія // Вісн. нац. техн. ун-ту "ХПІ": зб. наук. пр. Темат. вип.: Історія науки і техніки. – Х.: НТУ "ХПІ". – 2013. – 10 (984). – С. 13–21.
16. Биологи: Биографический справочник / Т. П. Бабий, Л. Л. Коханова, Г. Г. Костюк и др. – К.: Наук. думка, 1984. – 816 с.
17. Білокінь І. П. Д. П. Проценко (до 60-річчя від дня народження) / І. П. Білокінь, Є. Л. Голинська, Л. А. Сіренко // Укр. ботан. журн. – 1959. – 26, № 6. – С. 101–103.
18. Мусієнко М. М. Д. П. Проценко – відомий вчений і педагог (до 100-річчя від дня народження) / М. М. Мусієнко // Физиол. и биохим. культ. раст. – 1999. – Т. 31, № 4. – С. 313–316.
19. Академік УААН Мусієнко Микола Миколайович, діяльність / відп. ред. В. А. Вергунов – К.: Аграрна наука, 2008. – 187 с.
20. Капля А. В. Розвиток біологічної науки в Київському університеті за 60 років радянської влади / А. В. Капля, Б. М. Мазурмович // Вісн. Київ. ун-ту. Біологія. – 1978. – С. 5–14.
21. Патон Б. Е. История Академии наук Украинской ССР / Б. Е. Патон. – К.: – Наук. думка. – 1979. – 835 с.
22. Александр Владимирович Палладин: Воспоминания современников / НАНУ. Ин-т биохимии им. А. В. Палладина / под ред. Я. В. Белика. – К.: Наук. думка, 1995. – 171 с.
23. Вчені генетики, селекціонери та рослинники / ред. М. В. Роїк. – К.: Аграрна наука, 2003. – 503 с.
24. Мусієнко М. М. Минуле і сучасне біологічної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1834–2014 рр.) / М. М. Мусієнко, Л. М. Бацманова // Фактори експериментальної еволюції організмів. – 2014. – Т. 14. – С. 9–13.
25. До 120-річчя від дня народження Андрія Івановича Ємченка, члена-кореспондента АН України, завідувача кафедри фізіології людини і тварин Київського університету імені Тараса Шевченка // Психофізіологічні та вісцеральні функції в нормі і патології: VII Міжнар. наук. конф., при-

св'ячена 180-річчю Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка та 120-річчю від дня народження А. І. Сміченка : тези доп. – К. : Логос. – 2014. – С. 1–9.

26. 170 років кафедрі фізіології людини і тварин Київського національного університету імені Тараса Шевченка // "Психофізіологічні та вісцеральні функції в нормі і патології". – VI Міжнар. наук. конф. – 9–12 жовтня 2012 р. : тези доп. – К. – 2012. – С. 7–32.

References:

1. Musiyenko M., Ostapchenko L., Taran N., Batsmanova L., Storozhenko V. Universytet Svyatoho Volodymyra – Kyivskyy derzhavnyy universytet: henezys biolohichnoyi nauky Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (1834-1933) // Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Biolohiya – 2014. – № 66. – С. 5–14.
2. Musiyenko M., Ostapchenko L., Taran N., Batsmanova L., Storozhenko V. Kyivskyy derzhavnyy universytet imeni T.H.Shevchenka: stanovlennya i rozvytok biolohichnoyi osvity i nauky (1933-1945 rr.) // Visnyk Kyivskoho Natsional'noho Universytetu Imeni Tarasa Shevchenka. Biolohiya. – 2015. – № 69. – С. 5–14.
3. Musiyenko M., Ostapchenko L., Taran N., Batsmanova L., Storozhenko V. Kyivskyy derzhavnyy universytet – Kyivskyy ordena Lenina derzhavnyy universytet imeni T.H.Shevchenka: stanovlennya i rozvytok biolohichnoyi osvity i nauky (1944-1959 rr.) // Visnyk Kyivskoho Natsional'noho Universytetu Imeni Tarasa Shevchenka. Biolohiya. – 2017. – № 73. – С. 5–17.
4. Kyevskyy unyversytet: Dokumentu y materyalu (1834-1884) / Kyevskyy unyversytet ym. T.H. Shevchenko. – Kyiv : Vyscha shkola, 1984.
5. Mazurmovych B.M. Rozvytok zoolohiyi na Ukraini. K., 1972. – 193 s.
6. Akademik Oleksandr Prokopovych Markevych: Zhyttya i diyal'nist' / Vidp. red O.Ya. Pylypchuk. – K.: Nauk.dumka, 1999. – 192 s.
7. Markevych O.P. Nauka i naukovi pratsivnyky v KDU za 112 rokiv yoho isnuvannya (1834–1946) // Naukovi zapysky KDU im. T.H.Shevchenka. – 1946. – 5, №1. – С. 21–42.
8. Mazurmovych B.M. Vklad uchenykh Kyivskoho universytetu u rozvytok zoolohiyi u XIX i na pochatku XX st. // Problemu biolohohruntoznnavchoho fakultetu KDU im.T.H.Shevchenko. – 1954. – №11. – С.24-43.
9. Korneev V.A. Vera Pavlovna Koval' (17.10.1917-11.11.2006). //Vestnyk zoolohyy. – 2007. – 41(6). – С. 565–566.
10. Korniyev V.O. Oleksandr Pylypovych Kryshal' (1908–1985): do storichchya vid dnya narodzhennya //Vestnyk zoolohyy. – 2008. – 42(6). – С. 567–568.
11. Kryshal' O.P. Kanivskyy bioheohrafichnyy zapovidnyk // Zbirnyk prats' Kanivskoho bioheohrafichnoho zapovidnyka. – 1947. – 1(1). – Kyiv: Vyd-vo KDU. – 154 s.
12. Chopyk V.I., Tsudzevych B.O., Kucherenko M.Ye., Ostapchenko L.I., Miroshnychenko M.S. ta in. Narysy istoriyi biolohichnoho fakultetu. – K. – Fitosotsiotsentr. – 2004. – 276 s.

13. Bilokin' I.P. Akademik Dmytro Kostyantynovych Zerov (do 60-richchya z dnya narodzhennya) // Nauk. zap. Kyiv. un-tu. Trudy biol. f-tu. – 1956. – 15, №11. – С. 163–168.

14. Belokon' Y.P. Osnovnye vekhy zhizny y deyatel'nosti D.K. Zerova. – K.: Nauk. dumka, 1975. – С. 7–23.

15. Hamaliya V. M. Rozvytok mikolohiyi ta fitopatolohiyi v Kyivskomu universyteti u druhiy polovyni XIX stolittya / Hamaliya V. M. // Visnyk Nats. tekhn. un-tu "KPI" : zb. nauk. pr. Temat. vyp. : Istoriya nauky i tekhniki. – Kharkiv : NTU "KPI". – 2013. – 10 (984). – С. 13–21.

16. Byolohy: Byohrafychesky. spravochnyk / I. Babyy T. P, Kokhanova L. L., Kostyuk H. H. i drugie. – K. : Naukova dumka, 1984. – 816 s.

17. Bilokon' I.P., Holyn'ska Ye.L., Sirenko L.A. D.P. Protsenko (do 60-richchya z dnya narodzhennya) // Ukr.bot.zhurn. – 1959. – 26, №6. – С. 101–103.

18. Musiyenko M.M. D.P. Protsenko – vidomyy vchenyy i pedahoh (do 100-richchya vid dnya narodzhennya) // Fyzyol. y byokh. kul't. rast. – 1999. – 31, №4. – С. 313–316.

19. Akademik UAAN Musiyenko Mykola Mykolayovych, diyal'nist' / Vidp. red V.A.Verhunov – K.: Ahrama nauka, 2008. – 187 s.

20. Kaplya A.V., Mazurmovych B.M. Rozvytok biolohichnoyi nauky v Kyivskomu universyteti za 60 rokiv radyans'koyi vladu. Visnyk KNU: Seriya "Biolohiya". – 1978. – С. 5–14.

21. Paton B.E. Ystoriya Akademyy nauk Ukraynskoy SSR. – K. – Nauk. Dumka. – 1979. – 835 s.

22. Aleksandr Vladymyrovych Palladyn: Vospomynannya sovremenykov / NANU. Institut byokhymy im. A.V. Palladyna : Pod red. Ya.V. Belyka. – K.: Nauk. dumka, 1995. – 171 s.

23. Vcheni henetuku, selektsioneru ta roslunnuku / Red. M. V. Royik. – K.: Ahrama nauka, 2003. – 503 s.

24. Musiyenko M.M., Batsmanova L.M. Mynule i suchasne biolohichnoyi nauky Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (1834–2014 rr.) // Faktory eksperymental'noyi evolyutsiyi orhanizmi. – 2014. – T. 14. – С. 9-13.

25. Do 120-richchya vid dnya narodzhennya Andriya Ivanovycha Yemchenka, chlena-korespondenta AN Ukrainy, zaviduvacha kafedry fiziolohiyi lyudunu i tvarun Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka // Psykhofiziolohichni ta vistseral'ni funktsiyi v normi i patolohiyi : VII Mizhnar. nauk. konf., prysvyachenoyi 180-richchyu Kyiv. nats. un-tu im. T. Shevchenka ta 120-richchyu vid dnya narodzhennya A. I. Yemchenka : tzy dop. – K. : Lohos. – 2014. – С.1–9.

26. 170 rokiv kafedri fiziolohiyi lyudunu i tvarun Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka // "Psykhofiziolohichni ta vistseral'ni funktsiyi v normi i patolohiyi" – VI Mizhnar. nauk. konf. – 9-12 zhovtnya 2012 r. – Tezy dopovidey. – Kyiv. – 2012. – С. 7–32.

Надійшла до редколегії 27.11.17

Н. Мусиенко, акад. НААН України, д-р биол. наук, проф., Л. Остапченко, д-р биол. наук, проф.,

Н. Таран, д-р биол. наук, проф., Л. Бацманова, канд. биол. наук, В. Стороженко, канд. биол. наук

УНЦ "Институт биологии и медицины", Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

КИЕВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Т. Г. ШЕВЧЕНКО: СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ БИОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ (1959–1988 гг.)

Приведен исторический очерк развития биологического образования и науки в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко за период 1959–1988 гг.

Ключевые слова: биологическая наука, образование, история.

N. Musienko, acad. National Academy of Agrarian Science of Ukraine, DSc, Prof.,

L. Ostapchenko, Dr. of Biol. Sci., Prof., N. Taran, Dr. of Biol. Sci., Prof., L. Batsmanova, PhD., V. Storozhenko, PhD.

ESC "Institute of Biology and medicine", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

T. SHEVCHENKO KYIV STATE UNIVERSITY: FORMATION AND DEVELOPMENT BIOLOGICAL EDUCATION AND SCIENCE (1959–1988)

A historical sketch of the development of biological education and science at Kyiv National Taras Shevchenko University for the period 1959–1988 is given.

Key words: biological science, education, history.